

URZĄD MIEJSKI W INOWROCŁAWIU

KONTAKTY
PRADZIEJOWYCH SPOŁECZEŃSTW KUJAW
Z INNYMI LUDAMI EUROPY

Praca zbiorowa pod redakcją
ALEKSANDRY COFTY-BRONIEWSKIEJ

INOWROCŁAW 1988

JANUSZ CZEBRESZUK

WPŁYWY SPOŁECZEŃSTW KOTLINY KARPACKIEJ
NA PROCESY INTEGRACJI KULTUROWEJ
W OKRESIE BB—BD NA KUJAWACH

Inspiracją do powstania niniejszego przyczynku jest chęć wskazania na: (a) istniejące możliwości weryfikacji ogólnej hipotezy, opisującej cykl przemian kulturowych z interstadium epok neolitu i brązu (INB) — (Czebreszuk, 1982) w strefie Kujaw (Koško 1979). Konkretnie interesuje nas aspekt rozwoju powiązań społeczności kujawskich ze wspólnotami terenów Kotliny Karpackiej, Czech oraz Moraw (nazywanych niżej „Południowymi”), w czasie od przełomu okresów BA/BB do okresu BD. Możliwości podjęcia tak ujętej problematyki powstały w wyniku (b) istotnego rozwoju podstaw źródłowych związanego z działalnością Zespołu Badań Kujaw (ZBK) Instytutu Prahistorii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, kierowanego przez doc. dr habil. Aleksandrę Cofnę-Broniewską. Jest to próba oparta na ściśle określonej bazie źródłowej — konkretnie kompleksach źródeł osadowych uzyskanych w trakcie badań lat osiemdziesiątych.

Ad. a. W ujęciu wskazanej wyżej hipotezy proces „kujawskich” przemian kulturowych, generowany przez czynniki egzogeniczne — „wczesnobrązowe”, można podzielić na dwa etapy (Koško 1979, s. 134 n.):

I — od początku rozwoju społeczności protobrązowych do ukształtowania się „klasycznej” fazy (tj. II, ewentualnie łącznie z przełomem II i III) kultury iwleńskiej (KI) włącznie oraz

II — po fazie „klasycznej” KI do wytworzenia się kujawskiej odmiany kręgu kultury łużyckiej (KKŁ).

W kategoriach stosowanego tutaj schematu periodyzacji względnej P. Reinecke'go (szerzej tzw. „alpejskiej”) etap I obejmuje okres BA, natomiast etap II okresy od BB do BD.

Na płaszczyźnie oceny intensywności powiązań wspólnot kujawskich ze społeczeństwami z obszaru „Południa” w obu etapach rysuje się istot-

na odmienność. Jeżeli w etapie I mamy do czynienia z niezwykle intensywnością kontaktów z „Południem” — głównie w wersji więzi z klasyczną fazą kultury unietyckiej (KU), to etap II charakteryzuje się:

— dezintegracją struktury dalekosiężnej wymiany organizowanej przez ludność KU;

— spadkiem napływu wzorców z „Południa” na teren Kujaw;

— pojawieniem się symptomów kontaktów z centrami karpaccskimi, przy pośrednictwie społeczności małopolskich.

Należy mieć jednak świadomość, iż poznanie wczesnej epoki brązu na Kujawach nie było dotychczas równomierne. Podkreślenia wymaga istotna rozbieżność stanu badań okresu BA (etap I), gdzie osiągnięto wysoki poziom uporządkowania typologicznego, chorologicznego i chronologicznego znanych źródeł (periodyzacja konwencjonalna), a także zaawansowany etap konstrukcji modeli wyjaśniających ówczesne procesy rozwoju kulturowego (periodyzacje esencjonalne). Natomiast ilościowy stan bazy źródłowej z okresów BB—BD (etap II) na Kujawach jest na tyle ograniczony, iż podejmowane na jego podstawie próby uporządkowań typologicznych, chorologicznych i chronologicznych (praodyzacja konwencjonalna) muszą być dokonane w dość szeroko definiowanych kategoriach, co istotnie ogranicza możliwości weryfikacji (na ich podstawie) proponowanych wyjaśnień (typu modelowego — periodyzacja esencjonalna) interesującego nas wycinka procesu przemian kulturowych na Kujawach.

Ad. b. W ostatnich latach dzięki działalności ZBK nastąpił istotny wzrost bazy źródłowej. Przeprowadzono badania wykopaliskowe na stanowiskach: Goszczewo, gm. Aleksandrów Kujawski, woj. włocławskie, stan. 14 — sezon 1981 i 1982 (Czebreszuk 1986 — w druku), Korzecznik, gm. Kłodawa, woj. konińskie, stan. 14 — sezon 1981 i 1982 (Informator 1982, s. 14, Informator 1983, s. 14), Narkowo, gm. Dobrze, woj. włocławskie, stan. 9 — sezon 1984 (Informator 1985), Opoki, gm. Aleksandrów Kujawski, woj. włocławskie, stan. 7 — sezon 1980 i 1982 (Informator 1981, s. 41, Informator 1983, s. 90) oraz Rybiny, gm. Topólka, woj. włocławskie, stan. 14 — sezon 1983 i 1984 (Informator 1984, Informator 1985).

We wszystkich wymienionych przypadkach mamy do czynienia z kompleksami źródeł pochodzenia osadowego. W świetle dokonanych analiz stanu ich homogeniczności wątpliwość budzi wyłącznie stopień „zespołowości” materiałów z Opok 7. W pozostałych przypadkach można natomiast mówić o względnie zwartych chronologicznie układach źródeł, tzn. np. w przypadku ceramiki, która przynosi tutaj dominującą grupę informacji, o odrębnych stylach.

Zgodnie z zarysowanym we wstępie zakresem rozważań zrezygno-

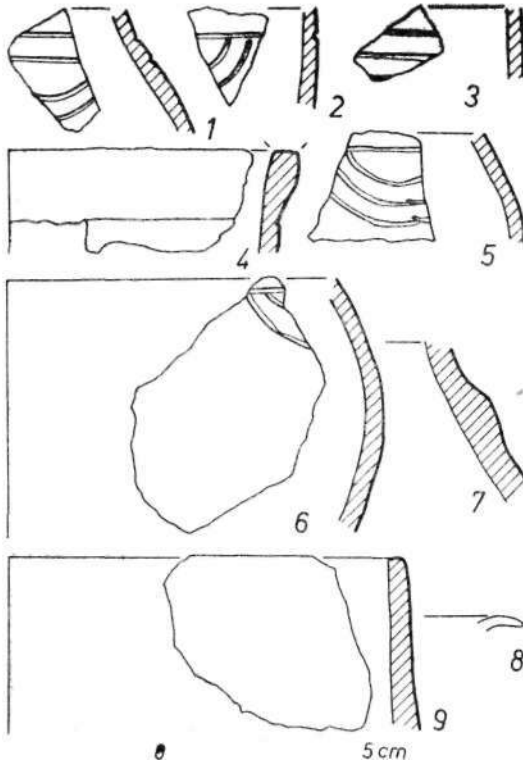
wano w artykule z analizy porównawczej prezentowanych źródeł zarówno w skali subprowincjonalnej (tzn. ogólnoniżowej), jak i mezoregionalnej (tzn. wewnątrzkujańskiej). Podkreślić więc raz jeszcze wypada, iż przyczynek ten posiada charakter ograniczonej — aspektowej analizy, ukazującej wyłącznie kierunki powiązań badanych stylów ceramicznych ze stylistykami centrów „południowych”. Zasadniczym ograniczeniem tak sformułowanego programu jest zasygnalizowana wyżej cecha, iż wszystkie zespoły tu omawiane są pochodzenia osadowego, co znacznie utrudnia analizy porównawcze z zespołami terenów ościennych — najczęściej typu cementarzyskowego. Efektem tego stanu rzeczy jest nadto całkowity brak wytworów metalowych. Ogranicza to zakres analizy do diagnostycznych genetycznie cech stylistyki ceramiki osadowej — głównie zdobnictwa i makromorfologii, znacznie rzadziej mikromorfologii oraz sporadycznie technologii. Natomiast okolicznością istotnie poiszerzającą możliwości badawcze jest posiadanie datowań bezwzględnych — metodą C_{14} — dwóch z analizowanych zespołów: Rybiny 14 i Narkowo 9.

Poniżej, pokrótce zaprezentowano specyfikę poszczególnych stylów ceramicznych, przy czym sekwencja, w jakiej dokonano tej czynności, odtwarza następstwo czasowe pojawienia się w środowisku „południowym” poszczególnych komponentów, których oddziaływania zarejestrowano w przedstawionych tu stylach kujawskich.

Korzecznik, stan. 14, faza B. Na stanowisku wyróżniono trzy fazy zasiedlenia: (A) schyłkowopaleolityczną, (B) „iwieńsko-grzebykową” i (C) „łużycką”. W tym artykule zajmiemy się fazami B i C, które rozpatrzmy jako dwa oddzielne zespoły (style ceramiczne): Korzecznik 14 faza B i Korzecznik 14 faza C.

Rozpocznijmy od analizy zespołu Korzecznik 14 faza B. W stylu tym wyróżniono dwa komponenty: „leśno”-wschodnioeuropejski — kultura ceramiki grzebykowej (por. mój artykuł „Leśno”-wschodnioeuropejski komponent kulturowy w tymże tomie) oraz „iwieński”, tworzące łącznie jedną, wczesnobrązową fazę zasiedlania (faza B). Bezpośrednio (tzn. na podstawie konkretnych cech materiałów ze stanowiska) nie jest możliwa analiza cech ujawniających związki z „Południem”. Dokonać tego można jedynie pośrednio. Na podstawie cech zdobnictwa (ryc. 1:1—3, 5—6) i technologii dany styl ceramiczny uznać należy za najbliższy stylom grupy południowo-wschodniej KI (Koško 1979, s. 75 i 185 n.). Problematyką tej grupy szerzej zajmiemy się przy omawianiu stylu z Rybin. W odniesieniu do centralnego nurtu przemian stylistycznych tej kultury, odpowiadałoby to fazie klasycznej (II) lub fazie schyłkowej (IIIa) KI, co sytuuje omawiany styl na poziomie podokresu BA₂ lub fazy przejściowej BA/BB.

Rybiny 14. Problematykę nawiązań grupy — stylistyki południowo-

1. Korzecznik, gm. Kłodawa, woj. konińskie, stan. 14, faza B. Wybór ceramiki

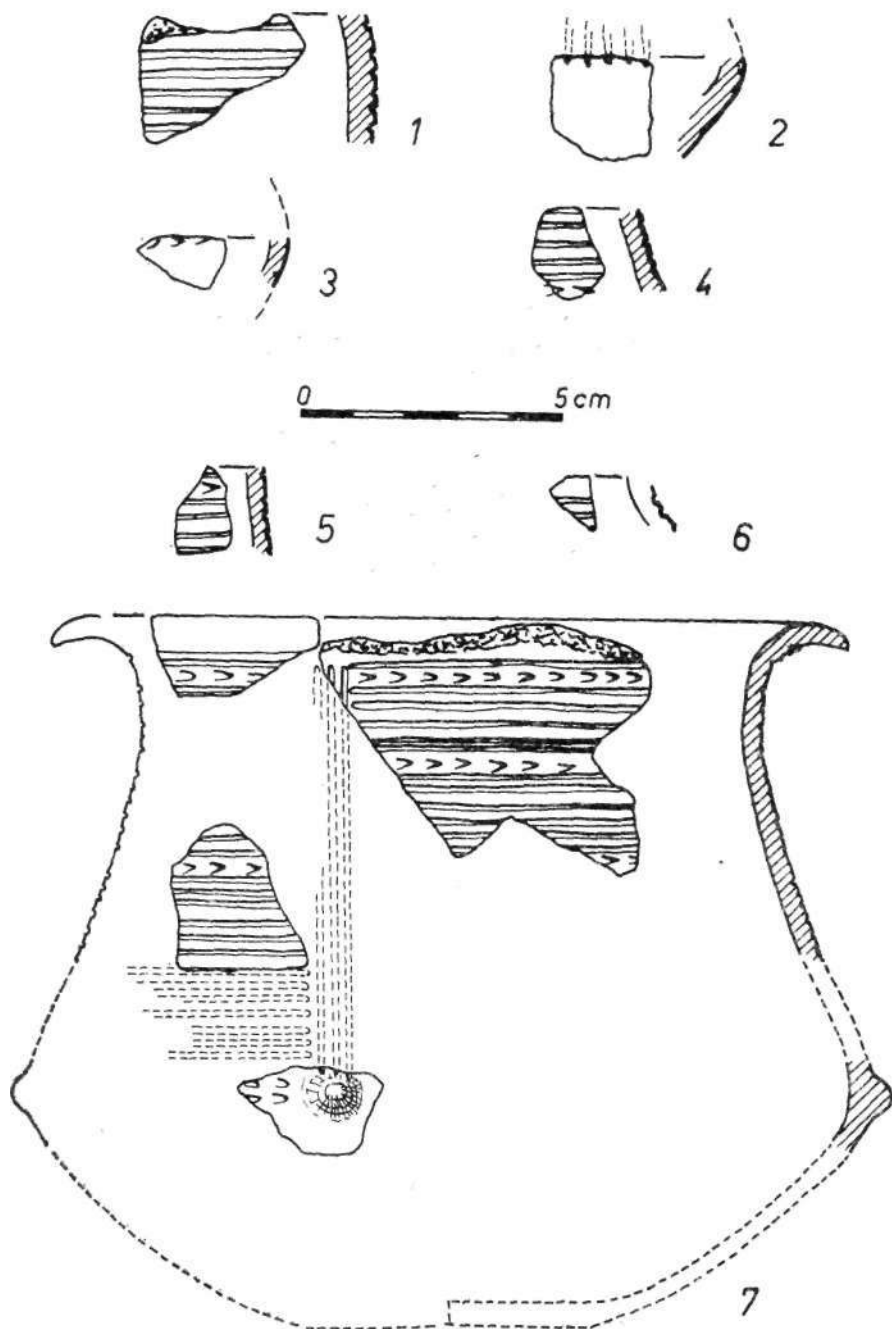
-wschodniej KI do tradycji kulturowych „Południa” w o wiele bogatszy sposób naświetla analiza zespołu z Rybin 14. Jest on aktualnie najbogatszym stylem grupy południowo-wschodniej KI. Upoważnia nas to do jego skrótowej charakterystyki. Styl z Rybin charakteryzują następujące cechy ceramiki:

— w zdobnictwie rozbudowane wątki zwielokrotnionych linii rytých poziomo, samodzielne (ryc. 2:1, 6; ryc. 3:3; ryc. 4:6) lub przeplatane rzędami odciskanych punktów (ryc. 2:4, 5) oraz przerywane pionowymi żeberkami plastycznymi (ryc. 3:2) albo rzędami guzków plastycznych (ryc. 4:5); te ostatnie pojawiają się po raz pierwszy właśnie na stanowisku w Rybinach;

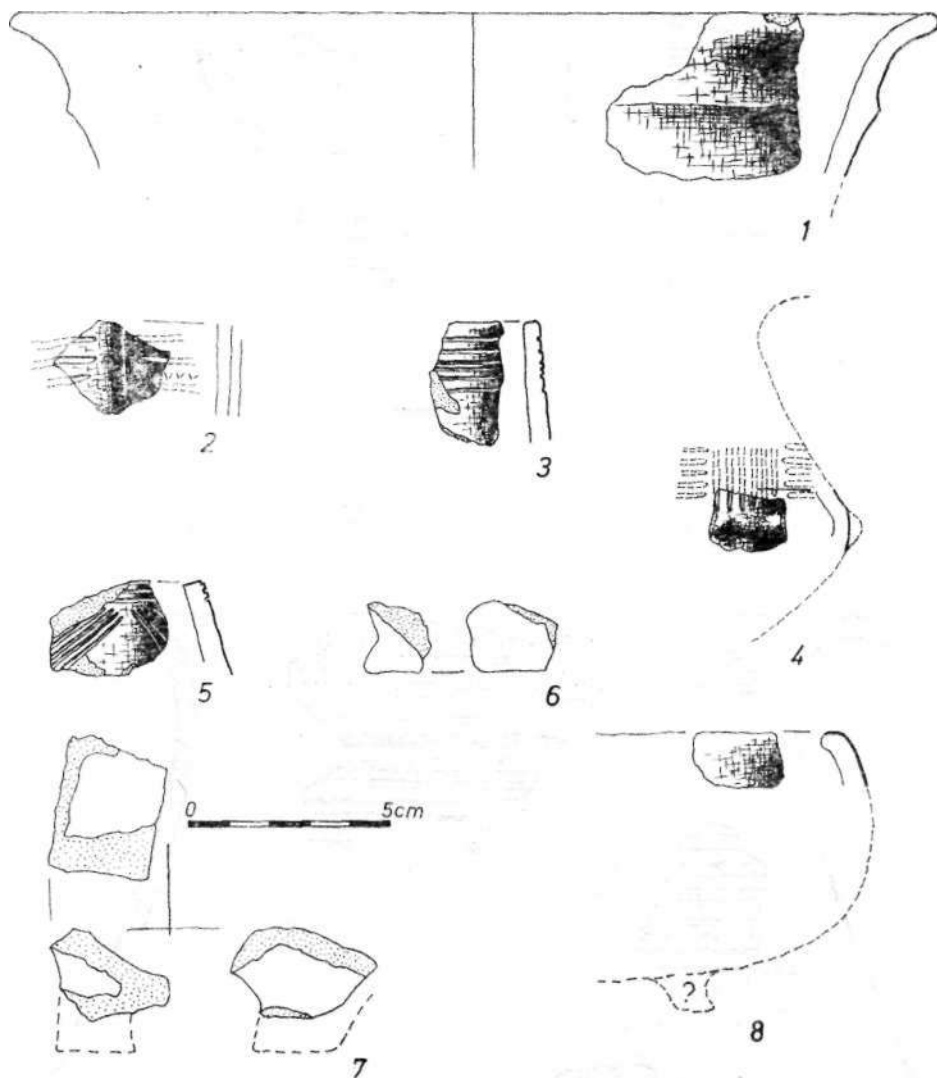
— w makromorfologii niskie umieszczanie załomów brzuśca (ryc. 2:7; ryc. 3:4; ryc. 4:2, 4);

— w mikromorfologii — z reguły ostre załomy (ryc. 2:7; ryc. 3:4; ryc. 4:2, 4).

Tak charakteryzujący się zbiór cech został bezwzględnie datowany metodą C_{14} na rok 1520 ± 80 b.c. (Gd — 2297).

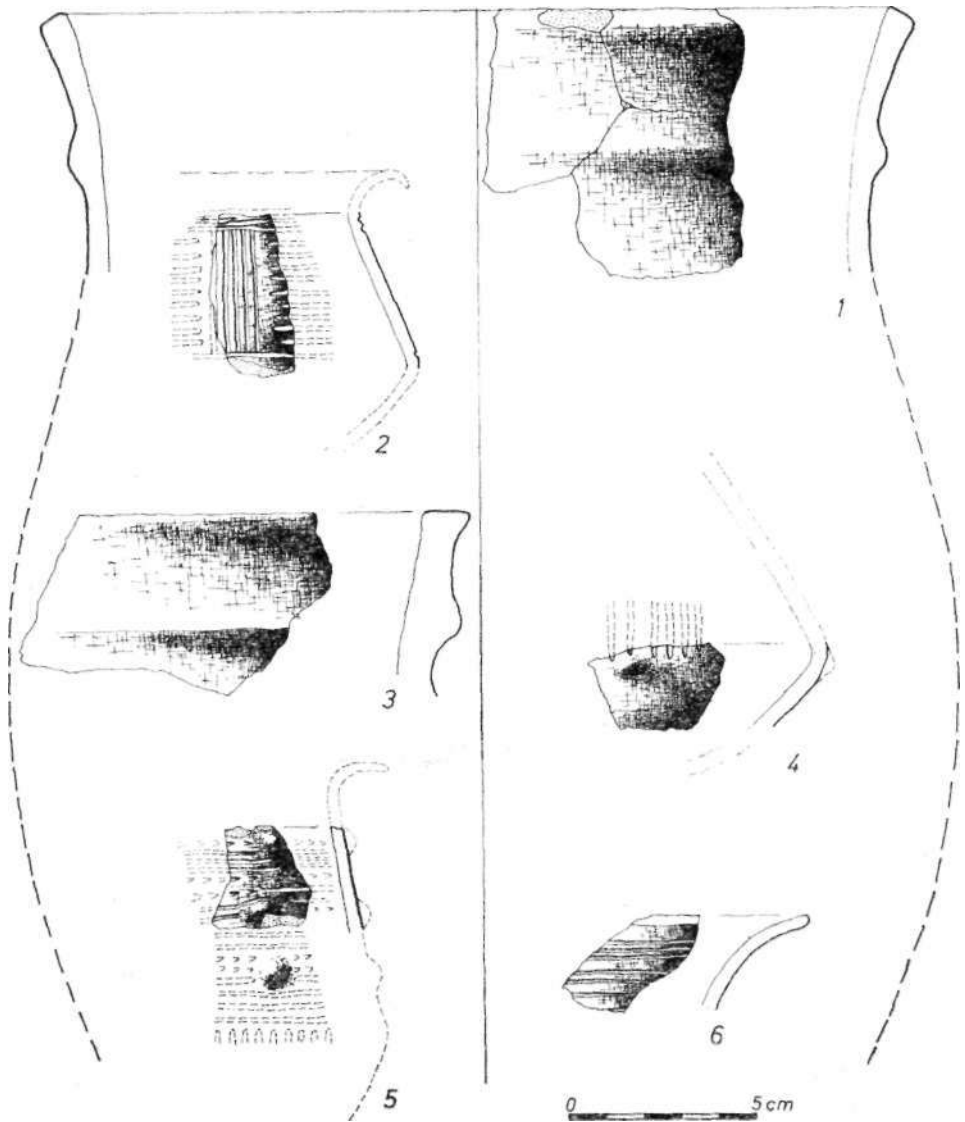

2. Rybiny, gm. Topółka, woj. wrocławskie, stan. 14. Wybór ceramiki ze stanowiska

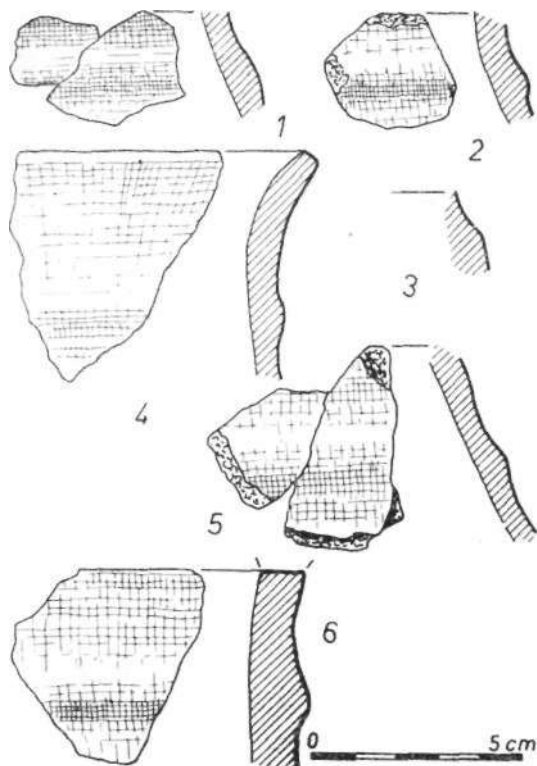
3. Rybiny, gm. Topólka, woj. wrocławskie, stan. 14. Wybór ceramiki ze stanowiska

Na związki z „Południem” wskazują następujące cechy: wątki zdobnicze guzków plastycznych; na „Południu” cała epoka wczesnego brązu jest okresem trwałej preferencji różnorodnych wątków plastycznych — także guzków (ryc. 2:7, ryc. 3:4; ryc. 4:4, 5) oraz ostre załomy brzuśców nisko umieszczone (ryc. 2:7; ryc. 4:2, 4). Zagadnienie konkretyzacji strefy wyjściowej analizowanego impulsu stylistycznego jest wielce złożone. Można ramowo określić, iż środowiskiem tym była albo KU z fazy V. albo „krąg stylistyczny”: kultura madziarowska (KMa), kultura

4. Rybiny, gm. Topólka, woj. łódzkie, stan. 14. Wybór ceramiki ze stanowiska

wieterzowska (KW) i KU faza VI (Czebreszuk 1986 — w druku). Wniosek ów pozwala umiejscowić nasz hipotetyczny prototyp w środowiskach kulturowych podokresu BA_2 (względnie fazy przejściowej BA/BB) lub BA_3 ; podfaza BA_3 rozumiana jest tutaj jako słowacki odpowiednik fazy przejściowej BA/BB obszarów od Kotliny Czeskiej na zachodzie do Zachodniej Słowacji na wschodzie. Proponowana ocena w chronologii

5. Rybiny, gm. Topólka, woj. włocławskie, stan. 14. Wybór ceramiki ze stanowiska

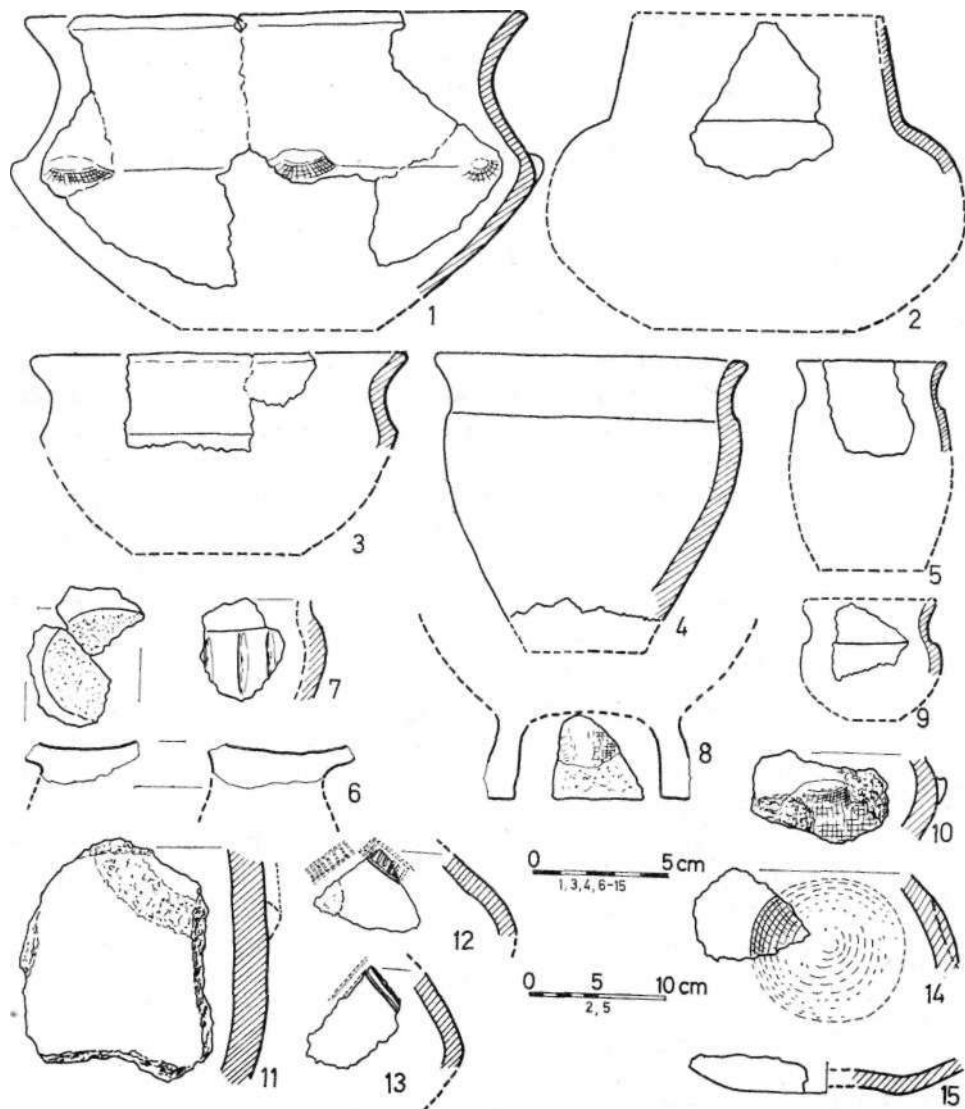
względnej jest zgodna z wynikami datowania bezwzględnego metodą C_{14} (1520 ± 80 b.c., Gd — 2287).

Goszczewo 14. Zespół informacji z Goszczewa został już wcześniej zanalizowany (Czebreszuk 1986 — w druku). Zakres cech w nim zaobserwowanych jest na tyle rozległy, iż możliwa była identyfikacja konkretnych środowisk kulturowych „Południa” generujących impuls. Wyróżniono trzy hipotetyczne grupy genetyczne cech.

I. Grupę tę konstytuują:

— w kategorii zdobnictwa istotny jest stan bardzo małego udziału procentowego ceramiki zdobionej w zbiorze, przy zasadniczej przewadze wątków plastycznych;

— w dziedzinie makromorfologii wazy (ryc. 6:1) z charakterystycznym nisko umiejscowionym załomem brzuśca, bardziej smukłe naczynie wazowate (ryc. 6:3, 9), a także puchary (ryc. 6:4) i garnki (ryc. 6:5) oraz specyficzna cecha kształtująca „klimat stylistyczny” zespołu: przeciwstawienie szyjki — brzuścowi;

6. Goszczewo, gm. Aleksandrów Kujawski, woj. włocławskie, stan. 14. Wybór ceramiki ze stanowiska

— w mikromorfologii dna o lekko wypukłej części centralnej (ryc. 6:15);

— w technologii znaczny udział naczyń z dużą ilością domieszki drobnej oraz wyraźna obecność ceramiki z obmazywaną -powierzchnią.

Wskazana grupa cech posłużyła jako podstawa do hipotetycznej identyfikacji strefy wyjściowej impulsu w środowisku KMa, a bardziej ostrożnie w „kręgu stylistycznym” KMa—KW—KU faza VI.

II. Cechy istotne identyfikacyjne tej grupy to:

— w zdobnictwie guzy modelowane (ryc. 6:14), wątki guzków plastycznych na załomie brzuśca (ryc. 6:1, 10) oraz wątki linii plastycznych w układzie falistym (?) (ryc. 6:11);

— w mikromorfologii naczyń na pustych nóżkach (ryc. 6:6, 8).

Powyższa grupa cech, w kontekście ram chronologicznych określonych przez grupę I, może być kojarzona jedynie z centrum iwschodniokarpackim, a konkretnie z kulturą Otomani (KO).

III. Grupę tę wyróżniają jedynie cechy zdobnictwa — specyficzne wątki ryte (ryc. 6:12, 13), niemniej ich wydzźwięk taksonomiczny jest na tyle istotny, iż z dużym prawdopodobieństwem można łączyć je z kulturą mogiłową, raczej z jej etapem wczesnym. Bogactwo zdobnictwa rytego obserwuje się w całym kręgu mogiłowym od Bawarii po Słowację. Najbliższe analogie do wątków z Goszczewa posiadamy z obrębu środkowodunajskiej kultury mogiłowej z terenu Czech Zachodnich, np.: Podraznice-Nova, kurhan 3 i 17 (Cujanova-Jilkova 1981, s. 310 i s. 324) i Vrhovec, kurhany 1 i 2 (Cujanova-Jilkova 1977, s. 77).

Najprawdopodobniej z grupą III należy także łączyć wątki pionowych linii plastycznych na brzuścu (ryc. 6:7) oraz amfory bezuohy z długą, stożkową szyjką i baniastym brzuścem (ryc. 6:2) — klasyfikowane wcześniej odmiennie (Czebreszuk 1986 — w druku).

Sumując, zespół z Goszczewa 14 wiąże się genetycznie — między innymi — z trzema tradycjami kulturowymi „Południa” o zbieżnej pozycji chronologicznej: KMa, KO i wczesną kulturą mogiłową. Na tej podstawie można przyjąć hipotezę, iż proces transmisji impulsu kulturowego był tu nieco późniejszy, niż w przypadku stanowiska z Rybin i stąd też objął bardziej heterogenny układ komponentów — typowy na „Południu” dla „horyzontu wędrówek”, związanych z początkiem środkowej epoki brązu (BB) w tym rejonie. Należy więc sytuować go na przełomie około BA i BB, a ściślej na przełomie BA₃ (lub fazy przejściowej BA/BB) i fazy BB₁.

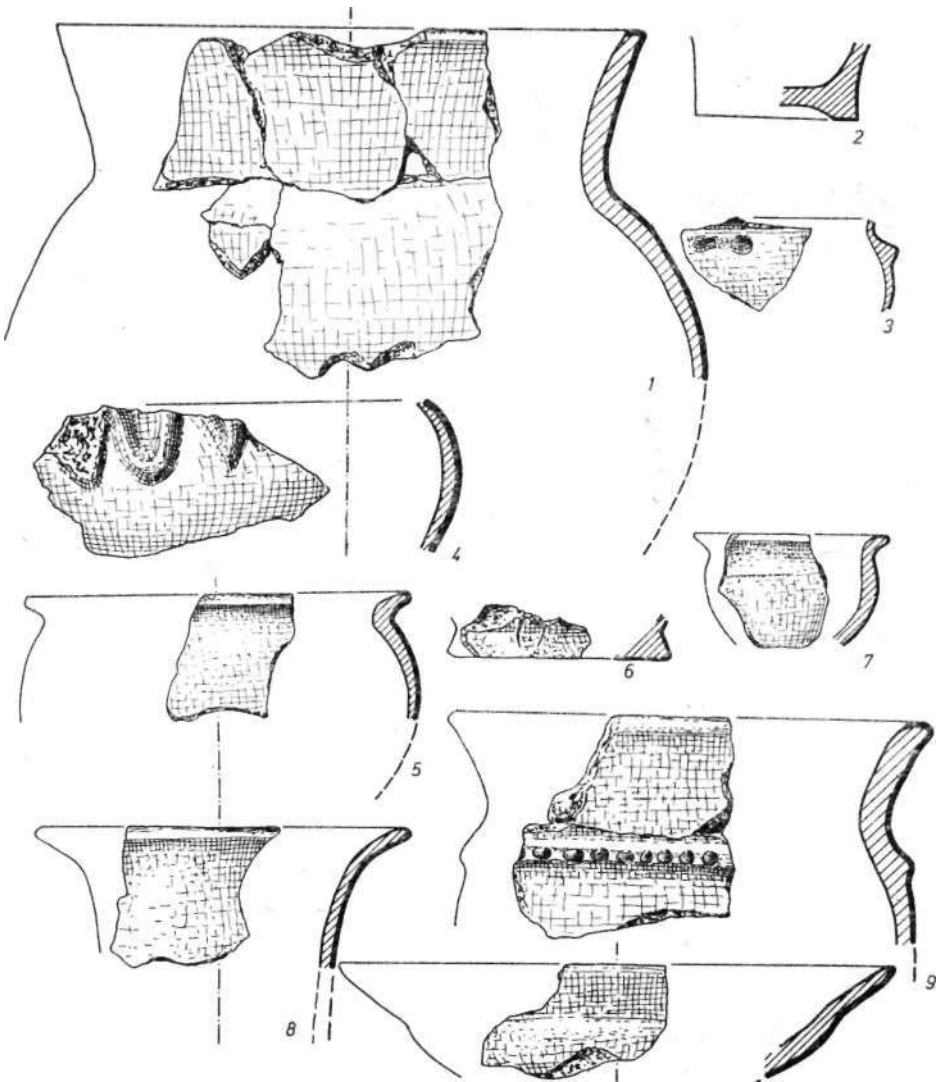
Opoki 7. W tym stylu ceramicznym należy wyróżnić dwie grupy cech, dających się genetycznie wiązać z „Południem”.

I. Grupę tę tworzą następujące cechy:

— w zdobnictwie pionowe ryty na brzuścu oraz punkty odciskane nad każdym z nich (ryc. 8);

— w makromorfologii misy (ryc. 7:10) i naczyń wazowate (ryc. 8:5) oraz naczyń na pustej nóżce (ryc. 7:2);

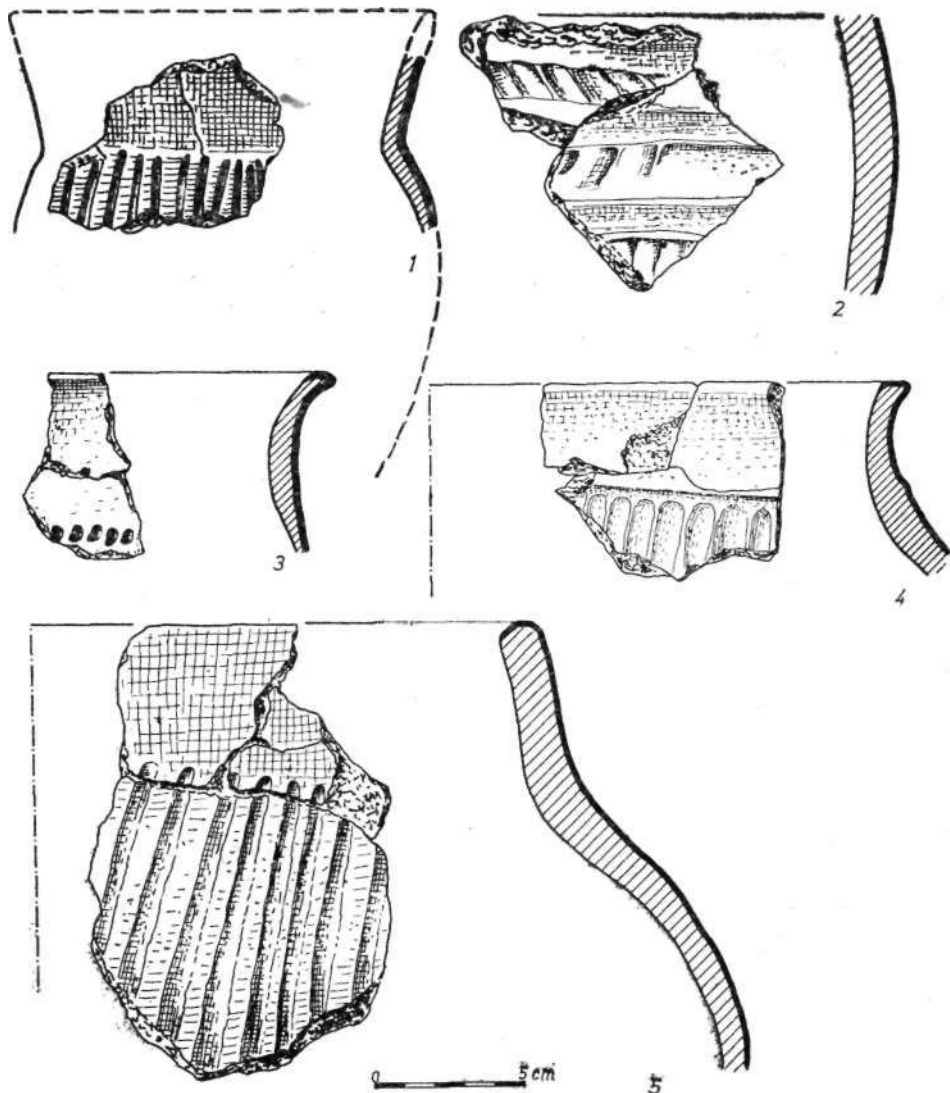
— w technologii niektóre naczynia można traktować w kategoriach „importu” (np. ryc. 7:3). Cechy te wskazują, iż zasadniczą funkcję w genezie stylu z Opok 7 odegrał czynnik „południowy” o charakterze „mogiłowym”. Istotne są ponadto bezpośrednie analogie (ryc. 7:7) do zna-

7. Opoki, gm. Aleksandrów Kujawski, woj. włocławskie, stan. 7. Wybór ceramiki ze stanowiska

lezisk słowackich, bezpośrednio związanych z genezą KKŁ z miejscowości Liptovský Michal (Veliačik 1983, Taf. 1:5, 8).

II. Oznaką odmienną tradycji jest w tej grupie niezwykle czuły taksonomicznie element: falistej listwy plastycznej w wątku brzuściowym (ryc. 7:4). Ma on ścisłe analogie w późnej KMa, szczególnie w materiałach z miejscowości Nitriansky Hradok-Zameček (Točík 1978, tablice

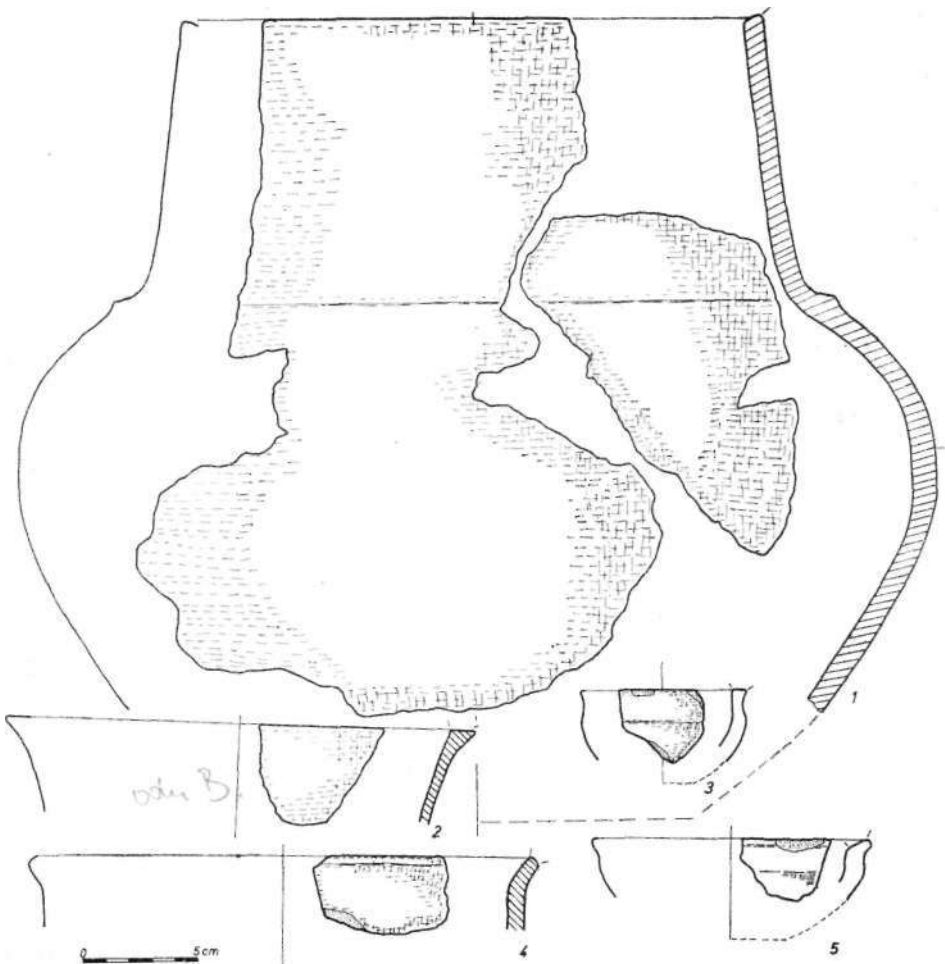
8. Opoki, gm. Aleksandrów Kujawski, woj. włocławskie, stan. 7. Wybór ceramiki ze stanowiska

LIII, LXV, LXVI, LXXXVI, XCIII, CXXXI, CXXXVI) oraz w Majcichove (Chropovsky 1958, s. 490 i 491 itd.). B. Chropovsky wskazuje na możliwość wiązania tego typu form między innymi ze środowiskiem Siedmiogrodu.

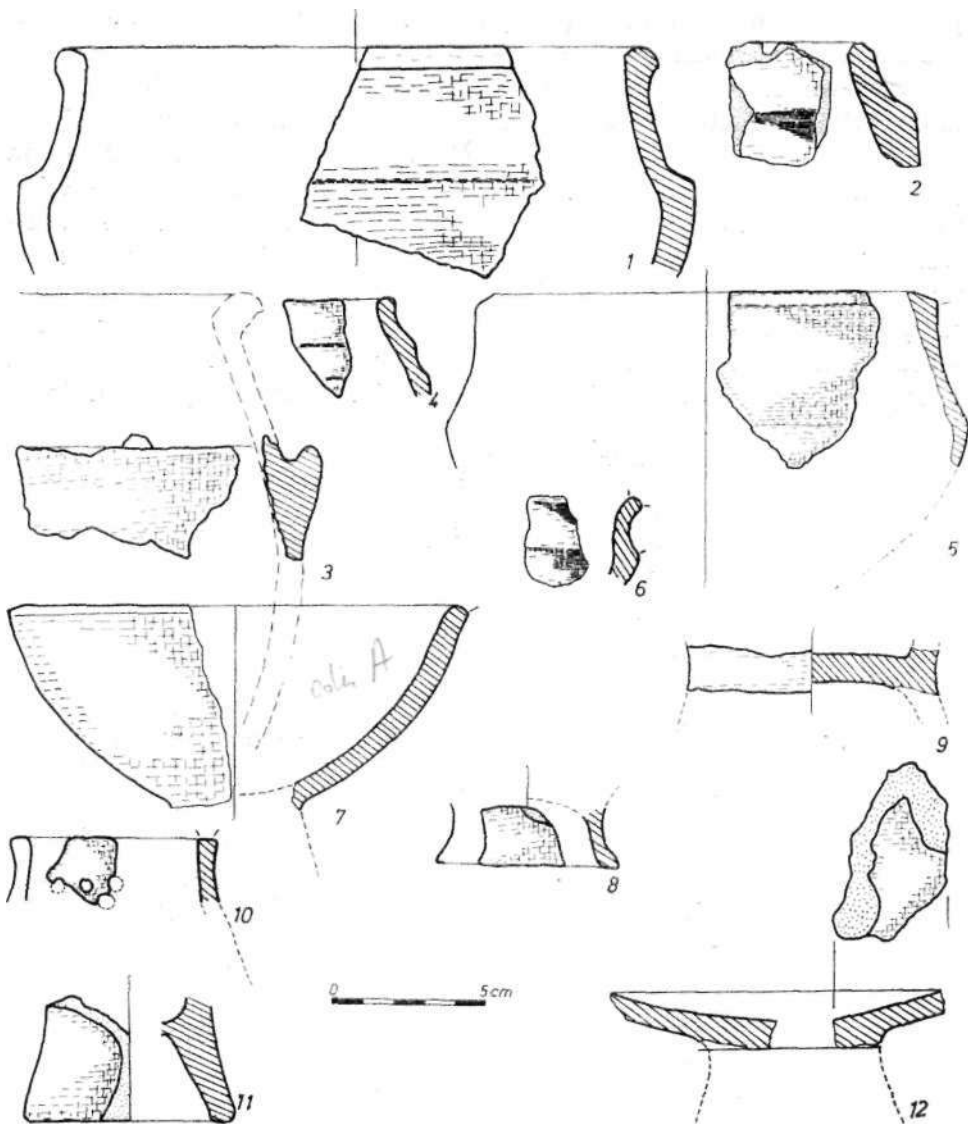
W sumie zaobserwowane w Opokach cechy prawnie „południowej” są sytuowane w tamtejszych schematach chronologicznych w starszej części okresu BB, natomiast obszar wyjściowy — na aktualnym eta-

pie badań — można zakreślić jedynie bardzo szeroko, tj. w skali całej prowincji wschodniomogiłowej.

Narkowo 9. Z tego stanowiska uzyskano zespół ceramiki, którego najbardziej charakterystyczną cechą jest praktyczna bezzdobność. Jedy-
nym elementem zdobniczym są tu listwy plastyczne umieszczone na
przejęciu szyjki i brzuśca (ryc. 10:2, 4). Wystąpiły one jednakże tylko
na kilku z kilkuset fragmentów ceramiki. Ogranicza to istotnie możli-
wości genetycznych analiz omawianego zespołu. Należy jednak nad-
mienić, iż wykazuje on wiele zbieżności stylistycznych z fazą II cmen-
tarzyska w Martin I na Słowacji (Benkowská-Pivovarová 1972 s. 287),
która to faza została uznana przez L. Veliačika za diagnostyczną dla
I fazy KKŁ w Słowacji (1983, s. 167). Zasadniczą sferą rejestracji danej

9. Narkowo, gm. Dobrze, woj. wrocławskie, stan. 9. Wybór ceramiki ze stanowiska

10. Narkowo, gm. Dobre, woj. wrocławskie, stan. 9. Wybór ceramiki ze stanowiska

zbieżności jest makromorfologia, w której szczególnie należy zwrócić uwagę na: duże amfory bezuche, ryc. 9:1 (Benkowská-Pivarová 1972, s. 310, Taf. XI:20), misy półkoliste, ryc. 10:7 (Benkowská-Pivarová 1972, s. 304, Taf. V:7), naczynia (misy?) na pustych nóżkach, ryc. 10:7–9, 11–12 (Benkowská-Pivarová 1972, s. 309, Taf. X:12, s. 311, Taf. XII:1). Bardzo istotny jest ponadto niezwykle mały udział ceramiki zdobionej

w Martin. Zarejestrowano tam praktycznie jedynie wątki plastyczne oraz minimalną ilość zdobnictwa guzowego.

Podobieństwa istnieją także ze współczesnymi materiałami z Moraw, gdzie J. Řihovský wyróżnił horyzont wczesny środkowo-dunajskiej kultury pól popielnicowych — stopień Blučina-Kopčany (1982, s. 33 n.), wykazujący jeszcze wiele związków z podłożem mogiłowym — stopień Strachotin-Veliké Hostěrády (1982, s. 170 n.). Zbieżności te ujawniają się szczególnie wśród form misowatych — ryc. 9:2 (Řihovský 1982, s. 135, tab. 37:2, s. 144, tab. 46:2, 10) i wazowatych, ryc. 10:1, 5 (Řihovský 1982, s. 136, tab. 38:14).

Styl ceramiczny z Narkowa 9 otrzymał datowanie bezwzględne metodą C_{14} : 1340 ± 90 b.c. (Gd — 2288). Całość posiadanych aktualnie danych pozwala więc na datowanie wyjścia z „Południa” hipotetycznego impulsu współkonstytuującego styl z Narkowa na okresy od BC do początku BD.

Korzecznik 14. faza C. Dany styl ceramiczny może być już w pełni klasyfikowany w ramach niżowych taksonomów KKŁ. Najistotniejsze jego cechy, to:

— w zdobnictwie „guzowość” (ryc. 11:1, ryc. 12:3) oraz skośne żłobki na załomie brzuśca (ryc. 12:1);

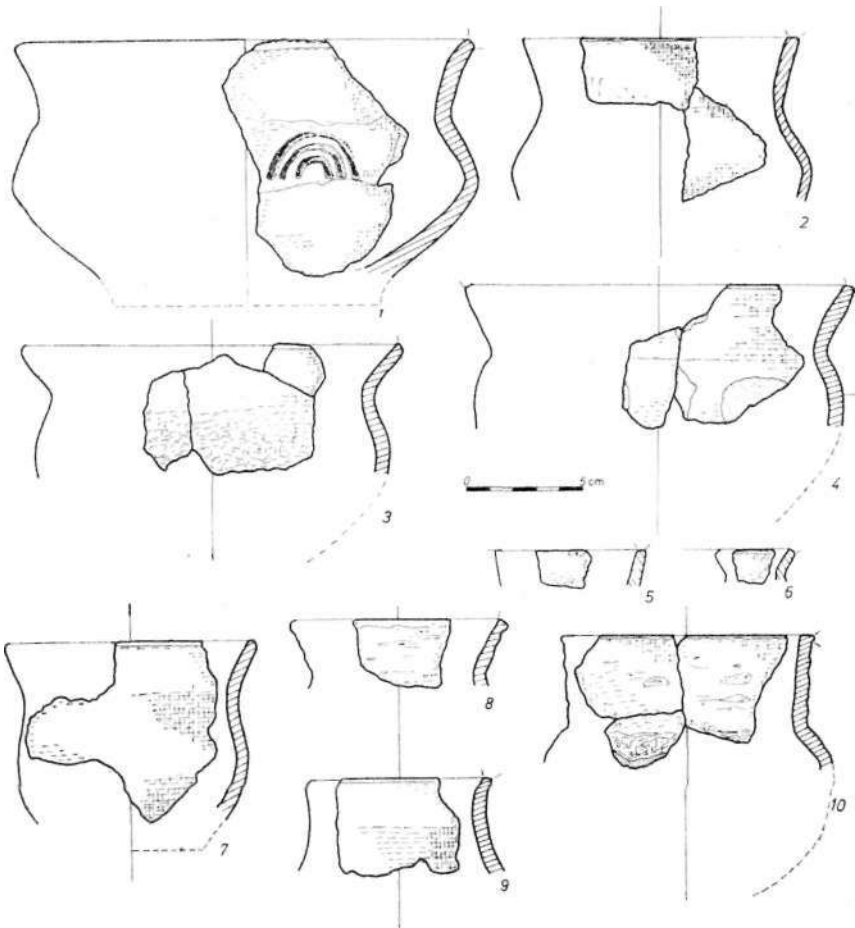
— w makramorfologii charakterystyczne naczynia wazowate (ryc. 11:1, 3, 4) i amforowate (ryc. 11:2, 10).

Cechy te wskazują na „trzeciobrazową” chronologię analizowanego stylu (według schematu O. Monteliusa — J. Kostrzewskiego) względnie na okres BD, a raczej od BD w górę skali czasu (por. odmienność pierwotnych uściśleń chronologii stylu z Korzecznika 14, faza C — Informator 1982, s. 14).

Pomocnym wskaźnikiem dla bliższego określenia chronologii analizowanego stylu może być znany w literaturze przedmiotu skarb brązowy z Korzecznika (Wiklak 1963, s. 37, t.s.l.), który najprawdopodobniej znaleziono w bezpośredniej bliskości stanowiska 14 (informacja ustna A. Kośko). Zakładając współczesność skarbu i stylu ceramicznego należałoby datować ten ostatni na okres BD, nawet ściślej na jego początek.

Następnym ogniwem przemian stylistycznych na Kujawach byłaby znana już z literatury osada z Brześcia Kujawskiego, gm. loco, woj. włocławskie, stan. 13, wykazująca cały szereg cech kontynuacji trendów stylistycznych i datowana od połowy III do końca IV okresu epoki brązu (Kaszewski 1967, s. 179).

Sumując: koneksje „południowe” zespołu Korzecznik 14, faza C zgodnie z tradycyjnym poglądem na temat genezy wczesnoluzyckiej ceramiki „guzowej”, widzieć należy na gruncie oddziaływań z terenu Czech i Moraw, poprzez tereny Dolnego Śląska i Wielkopolski. Ostatnio opublikowane materiały ludności KKŁ (Kogus 1984) ze stanowiska w Nowej

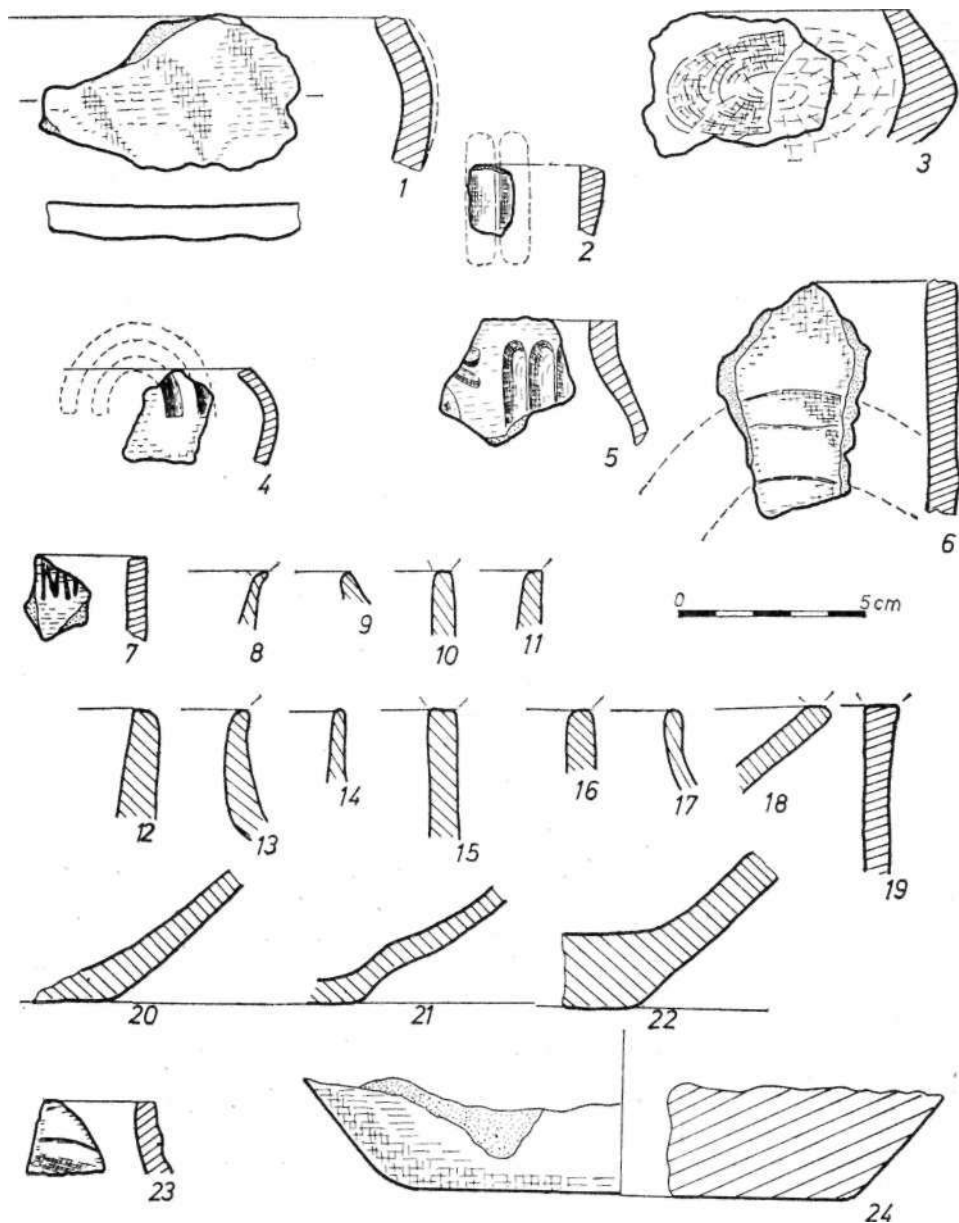
11. Korzecznik, gm. Kłodawa, woj. konińskie, stan. 14, faza. C. Wybór ceramiki

Hucie — Pleszowie wskazują, iż drogą rozpowszechniania się analizowanych tu cech była także Małopolska — na przykład Nowa Huta—Pleszów jamy: 80a/54 i 178/54.

Omówione wyżej propozycje przedstawiono „syntetycznie” w tabeli 1.

Kończąc, należy podkreślić raz jeszcze, iż zadaniem niniejszego przyczynku nie miała być prezentacja jakiegokolwiek całościowej propozycji procesu przemian kulturowych z INB. Stąd też na zakończenie ograniczymy się do kilku węzłowych uwag, które miałyby wskazać, jakie nowe perspektywy poznawcze — już teraz — odsłania zarysowana wyżej baza źródłowa.

1. Z prezentowanych powyżej stanowisk najwyraźniejsze bezpośrednie powiązania z „Południem” widać niewątpliwie w Goszczewie, Opo-kach i Narkowie, a więc na stanowiskach, których chronologia zamyka

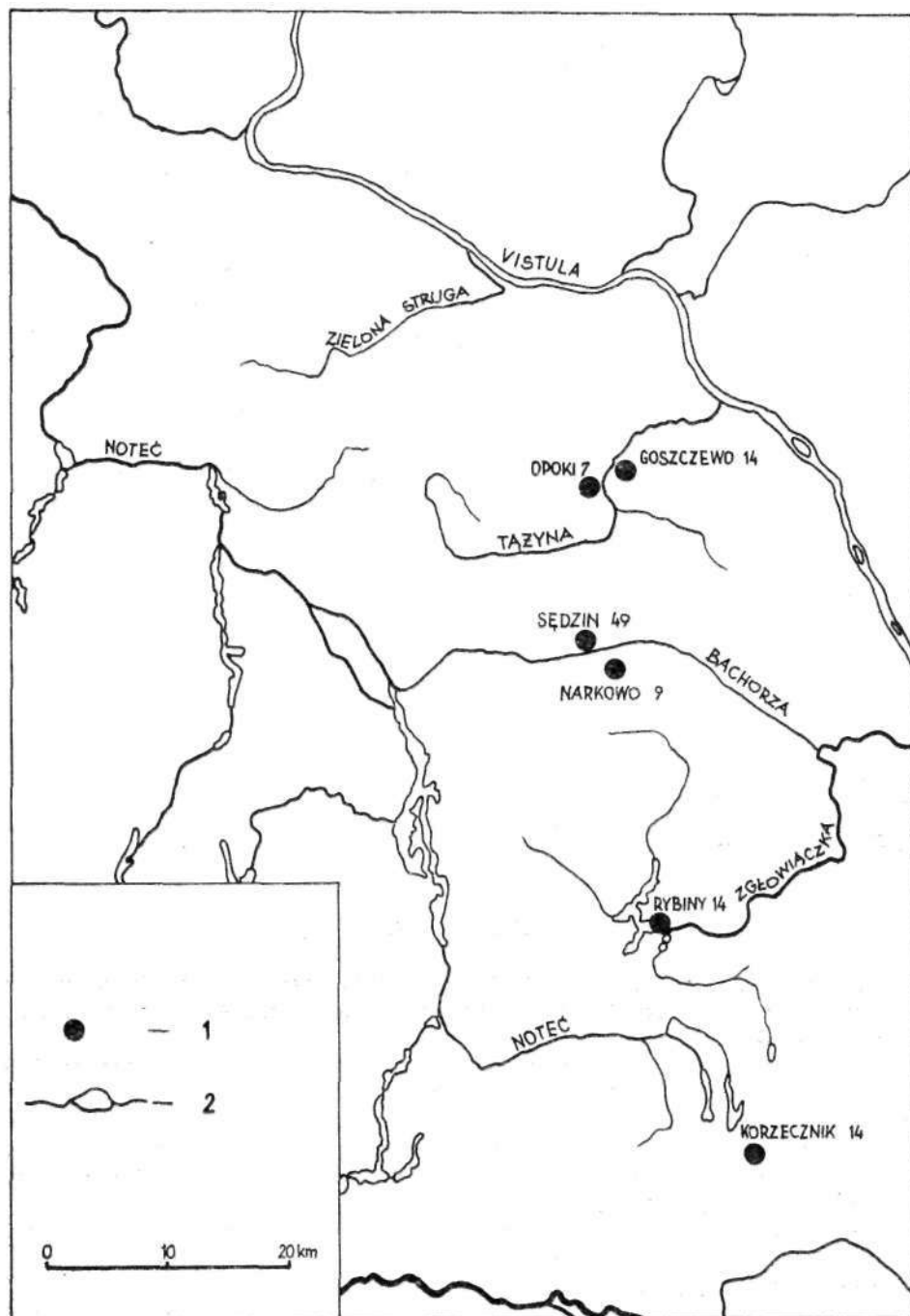
12. Korzecznik, gm. Kłodawa, woj. Konińskie, stan. 14, faza C. Wybór ceramiki

się w odcinku BB do BD. Na tej podstawie już teraz zaznacza się konieczność korekty wyjściowego modelu, gdyż okazuje się, iż młodszy odcinek INB (tzn. okresy od BB do BD) jest raczej dobrą istotnych powiązań z „Południem”, a nie fazą recesji w ich rozwoju (Ryc. 13).

Tabela 1

Próba uporządkowania na płaszczyźnie kulturowochronologicznej nowo uzyskanych źródeł z terenu Kujaw

Zespól	Związki z „Południem”		Chronologia translokacji impulsu z „Południa”	Klasyfikacja wg taksonomów niżowych				Klasyfikacja proponowana przez autora	Chronologia zespołów według P. Reincke’go	C-14 (b.c.)
	wyraźne	prawdopodobne		wg „klasycznych” kategorii (chronologie wg schematu J. Kostrzewskiego O. Monteliusa)		wg kategorii Koško 1979				
Korzecznik 14 Faza B	KU faza V		BA ₁ lub BA ₃ (BA/BB)	KI	I okres EB	KI	SB _s	KJ grupa pd.-wsch.	BA ₂	
Rybiny 14	KU faza V lub VI	KMa lub KW	BA ₂ —BA ₃ (BA ₂ —BA/ /BB)	KI	koniec I okresu EB	KI grupa od.-wsch.	SB _{s/m}	KI grupa pd.-wsch.	BA ₂ — —BA ₃ (BA ₂ - —BA/ /BB)	1520 + 80
Goszczewo 14	KMa lub KW lub KU faza VI, KO, k. mogiłowa (z Czech?) faza wczesna		BA3/BB1 (BA ₁ /BB- -BBi)	„kultura trzcinię- ka” (KT)	U okres EB?	KI faza III	SB _{s/m}	gr. goszczew- ska „horyzont trzcinięcki”	BBi	
Opoki 7	k. mogiłowa (terytorium — ?) faza wczesna KO lub KMa		BB	KT-faza łódzka	początek III okresu EB	KI faza IIIb ?	SB _„	gr. goszczew- wska „horyzont trzcinięcki”	BB ₂ do BC	
Narkowo 9	najwcześniejszy etap k. pól popielnicowych (Morawy — stopień Blučin-Kopčany ?). Słowacja, faza I KKŁ)		BC początek BD	faza łódzka KKŁ	III okres EB	KI faza IIIc	SB _„ /SrB	KKŁ odmiana kujawska (faza A — „ho- ryzont łódzki”)	BC-BD (począ- tek)	1340+90
Korzecznik 14 Faza C	k. pól popielnico- wych (horyzont wczesny) Czechy (?)		BD	KKŁ	koniec III okresu EB lub IV okres EB		SrB	KK t odmiana ku- jawska (faza B — ?)	BD — koniec? począ- tek HA	

13. Rozmieszczenie analizowanych stanowisk w środowisku Kujaw. 1 — lokalizacja poszczególnych stanowisk, 2 — cieki i zbiorniki wodne

2. Ponadto zespoły typu Goszczewo i Opoki można uznać za ujawniające istnienie na Kujawach nowej wspólnoty kulturowej. Wspólnotę tę konstituowałyby zjawisko silnej recepcji 'impulsów kulturowych (włącznie z wchłonięciem obcej genetycznie ludności) emitowanych z kręgu KO, KMa — KW — kultura Böhémikirchen — KU faza VI oraz wczesnej fazy kultury mogiłowej. Problem ten szerzej omówiłem w cytowanym już wcześniej opracowaniu (Czebreszuk 1986 — w druku). Tam też zaproponowałem, by określić ów byt kulturowy mianem grupy goszczewskiej.

3. Przyjęcie koncepcji istnienia grupy goszczewskiej, rozwijającej się szczególnie na obszarze Kujaw Wschodnich (dorzecze Tażyny i Zgłowiączki) stawia konieczność rewizji założenia mezoregionalnej (tj. wewnątrzkujawskiej) monolinearności rozwoju kulturowego w okresach BB—BD (Koško 1979).

Aktualny stan badań pozwala stwierdzić, że tendencja wielorakości wewnątrzkujawskiego procesu rozwoju kulturowego nie była ograniczona do okresów BB—BD. Zjawisko to ujawnia się już na etapie kształtowania się podłoża schyłkowo-neolitycznego w postaci opozycji podłoża „leśno”-wschodnioeuropejskiego i kultury amfor kulistych. Także w okresie BA uwidacznia się ono w opozycji powiązań z kręgiem KU i przykarpackim kręgiem episznurowym.

Należy więc liczyć się z koniecznością modyfikacji procedur dotychczas stosowanych w procesie poznania. Modyfikacja ta polegałaby na przeniesieniu punktu ciężkości z analiz mezoregionalnych (ogólnokujawskich) na rozważania o jednostkach przestrzenno-kulturowych o mniejszym zasięgu („mikroregiony”).

LITERATURA

- Benkovská-Pivovarová Z. 1972, *Die Anfänge der Lausitzer Kultur in der Slowakei im Licht der Grabfunde aus Martin*, „Slovanska Archeologie”, T. XX, z. 2, s. 253—312.
- Chropovsky B. 1958, *Birituálne madarovské pohrebisko v Majcihove na Slovensku*, „Archeologické Rozhledy”, t. X, s. 488—510.
- Czebreszuk J. 1986, *Osada ludności z połowy II tys. p.n.e. w Goszczewie, gm. Aleksandrów Kujawski, woj. włocławskie, stan. 14. Z badań nad rozwojem kulturowym społeczeństw Kujaw w dobie interstadium epok neolitu i brązu*, „Folia Praehistorica Posnaniensia”, t. II (w druku).
- Čujanová-Jílková E. 1977, *Mohylově pohřebiště ve Vrhovči a horizont hálezu střednodunajské mohylově keramiky v západních Čechách*, „Památky Archeologické”, t. LXVIII, s. 74—116.
- Čujanová-Jílková E. 1981, *Kultúrní vztahy západních Čech k sousedním oblastem na počátku střední doby bronzové*, „Památky Archeologické”, t. LXVII, s. 300—339.

- Informator 1981, „Informator Archeologiczny, Badania 1980”, Warszawa.
- Informator 1982, „Informator Archeologiczny, Badania 1981”, Warszawa.
- Informator 1983, „Informator Archeologiczny, Badania 1982”, Warszawa.
- Informator 1984, „Informator Archeologiczny, Badania 1983”, Warszawa.
- Informator 1985, „Informator Archeologiczny, Badania 1984”, Warszawa.
- K a s z e w s k i Z. 1967, *Osada kultury łużyckiej z III i IV okresu epoki brązu na stanowisku 13 w Brześciu Kujawskim, pow. Włocławek*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi”, Seria Archeologiczna nr 14, s. 159–229.
- K o g u s A. 1984, *Osada kultury łużyckiej w Nowej Hucie-Pleszowie (Część I. Katalog materiałów z badań prowadzonych w latach 1954–1971)*, „Materiały Archeologiczne Nowej Huty”, t. VIII, s. 7–124.
- K o ś k o A. 1979, *Rozwój kulturowy społeczeństw Kujaw w okresach schyłkowego neolitu i wczesnej epoki brązu*, Poznań.
- R í t i h o v s k ý J. 1982, *Základy středodunajských popelnicových poli na Moravě*, Praha.
- T o č i k A. 1978, *Nitriansky Hradok-Zámeček. Bez. Nove Zámky, Bronzezeitliche befestigte Ansiedlung der Madarovce Kultur*, Nitra.
- V e l i a č i k L. 1983, *Die Lausitzer Kultur in der Slowakei*, Nitra.
- W i k l a k H. 1963, *Początki kultury łużyckiej w Polsce Środkowej*, Łódź.